

Gulnoza MATYOKUBOVA,
Urganch Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Prof., DSc, M.Khajieva taqrizi asosida

NOSIRIDDIN TUSIYNING FALSAFIY-AXLOQIY QARASHLARINING METODIK MAZMUNI

Аннотация

Ushbu maqolada Nosiriddin Tusiyning axloqiy me'yorlar, bolalarning xulq-atvorini, muloqotini, ularning odamlar, tabiat, jamiyat bilan bo'lgan barcha munosabatlarini tartibga solish masalalari haqida so'z boradi. Tusiyning insonning ma'naviy ehtiyojlari, ma'naviy kuchlari aql, ongi va irodasi haqidagi qarashlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Inson tabiati, fazilatlar va illatlar, axloqiy xulq-atvor, tarbiya, axloqiy tarbiya, adabiyot va axloq, hikmat, ijtimoiy va fuqarolik tarbiyasi, so'fiy ta'siri, ustozlar, axloqiy yo'lbo'shchilar.

METHODOLOGICAL CONTENT OF THE PHILOSOPHICAL AND ETHICAL VIEWS OF NASIRIDDIN TUSI

Annotation

This article talks about Nasiriddin Tusi's moral standards, the issues of regulating children's behavior, communication, and all their relationships with people, nature, and society. Tusi's views on the spiritual needs, spiritual powers of man, mind, consciousness and will are highlighted.

Key words: Human nature, virtues and vices, moral behavior, upbringing, moral education, literature and ethics, wisdom, social and civic education, Sufi influence, teachers, moral guides.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ФИЛОСОФСКИХ И ЭТИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ НАСИРИДДИНА ТУСИ

Аннотация

В данной статье говорится о моральных нормах Насируддина Туси, вопросах регулирования поведения детей, общения и всех их отношений с людьми, природой и обществом. Освещены взгляды Туси на духовные потребности, духовные силы человека, разум, сознание и волю.

Ключевые слова: Человеческая природа, добродетели и пороки, нравственное поведение, образование, нравственное воспитание, литература и этика, мудрость, социальное и гражданское образование, суфийское влияние, учителя, моральные наставники.

Kirish. Buyuk Sharq mutafakkirlari ijodiy merosini, ularning pedagogik g'oyalarini har tomonlama va chuqur o'rganish ular yaratgan va yozgan pedagogik asarlar kontekstida axloqiy pozitsiyalarni hisobga olish imkonini beradi, bu esa o'z navbatida ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatish, ta'lim maydoni darajasini sifat jihatidan oshirishga yordam beradi. Nosiriddin Tusiyning ijodiy merosi va pedagogik g'oyalari buyuk mutafakkir davri madaniyati va ma'rifati ahvolini tahlil qilish va ko'rib chiqishga katta qiziqish uyg'otadi. Uning hayot yo'li, pedagogik g'oyalari o'tmishdagi holat va taraqqiyotning asosiy yo'nalishlarini, buyuk badiiy so'z ustasi va donishmand ustozning ma'naviy hayot va madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish borasidagi qarashlarini aks ettiradi.

Adabiyotlar tahlili. Suqrotning ta'kidlashicha, ta'limning yagona obyekti faqat inson va eng avvalo, uning axloqi bo'lishi mumkin. Fazilatlarini o'rganar ekan, Suqrot ularning har biri ma'lum bir bilim degan xulosaga keladi. Bu bilan birga har bir kishi donolik qonunlarga rioya qilishni bilishi lozimligi ta'kidlanadi [1]. Asosan, bu fazilatlar kishilarni yuksaklikka undaydi. Jasorat - bu xavfni qanday yengish kerakligini bilishdir. X. Shoixiyorov fikricha, "Nosiriddin Tusi ijtimoiy falsafasida jamiyatning mohiyati, jamiyat va insonning o'zaro ta'siri, ijtimoiy hayot shakllari va davlat tuzumi, ijtimoiy adolat va ijtimoiy tenglik va hokazolarni tahlil qilishga katta e'tibor berilgan. Xususan, monarxiya va aristokratiyadan tortib to oligarxiya va demokratiyagacha bo'lgan jamiyat shakllari - davlat muammosi ancha chuqur tahlil qilingan. Bu borada Nosiriddin Tusi tomonidan bildirilgan g'oyalarning hayotga tatbiq etilishi ijtimoiy totuvlik strategiyasi va taktikasini ishlab chiqish, ijtimoiy adovat va nizolarni bartaraf etish, milliy tinchlik va jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Muallifning ijtimoiy falsafamizdagi asosiy muammolarni tahlil qilish chog'ida bayon etgan insonparvarlik g'oyalari globallashuv, zamonaviy xatar va tahdidlar, ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashishdagi vazifalar sharoitida alohida ahamiyat kasb etmoqda" [2].

Natijalar va muhokamalar. Buyuk faylasuf va axloq ustozining qimmatli so'zlari:

- Ular ovqatni zavq uchun emas, balki sog'lik uchun yeyishadi.
- Nopok hayot kechirmang, shunda unga nopok o'lim qo'shilmaydi.
- Kamtarlik - o'zingizni pastroq lavozimdagilardan ustun ko'rmaslikdir.
- Har doim ogoh bo'l, yovuz odamlarning hiylanayranglarining chegarasi yo'q.
- Sadoqat, yordam va yordam kerak bo'lgan joyda hech narsani ayamalik kerakligini anglatadi.
- Har doim o'qing va yana o'qing. Avval maqsadni belgilang, keyin fanni tanlang.
- Umrimiz davomida o'qib chiqdik, oxiri hech narsani bilmasligimizni bildik.
- Adolat barcha fazilatlar yig'indisi va uning o'rni "sherklik"dir, dedik.
- Ozgina e'tibor berilsa, noshukur kishilarning fe'l-atvoridan ko'ra nopokroq xislatni topib bo'lmaydi.
- Eng yaxshi fazilatlar orasida minnatdorchilikdan go'zal chehra bo'lishi mumkin emas.

Eng katta nazariy asos Aristotelning yunonlarning ta'lim haqidagi qarashlariga asoslanadi. Shu boisdan ham Tusi "Nikomax etikasi" va "Siyosat" asarlaridagi axloq muammolarini real tahlil qilib, "odamlar o'zi olib borayotgan hayotga mos ravishda ezgulik va saodat tushunchalarini shakllantiradi" [3] deb ko'rsatadi.

Axloq sotsiologik, psixologik va pedagogik adabiyotlarda ijtimoiy ongning asosiy shakllaridan biri sifatida keng talqin qilinadi. Axloq tarbiyasi ko'pincha xalq orasida ezgulik va onomus tarbiyasi sifatida qo'llanilsa-da, axloqiy tarbiya ham etnopedagogik, ham ilmiy-pedagogik adabiyotlarda shaxsga tegishli bo'lgan axloqiy fazilatlar va xulq-atvor me'yorlari yig'indisi sifatida tavsiflanadi.

Axloq – shaxsning axloqiy, chuqur fazilatlarini, jamiyatga va boshqalarga munosabatini belgilovchi xulq-atvor me'yor va qoidalarini o'z ichiga oladi. Pedagogik adabiyotlarda axloqiy tarbiya shakli, ildiz, zaruriy shart, natijalarni o'z ichiga oladi.

Ilmiy pedagogikada "axloqiy tarbiya" iborasini birinchi marta ilmiy pedagogikaning asoschisi hisoblangan buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1670) ishlatgan. U "axloq qoidalari", "axloqiy tarbiya" iboralarni ham qo'llagan [4]. Komenskiyning qarashlari qariyb 400 yil muqaddam Sharqning buyuk mutafakkiri Nosiriddin Tusiyning "Axloqi Nosiriy"dagi axloqiy tarbiya tizimiga juda yaqin.

Mutafakkir olim Tusiy pedagogikasining asosiy omili hisoblangan axloqiy tarbiya nazariyasini 3 manbadan – o'zining oiladagi tarbiyasidan, O'zbekiston xalqining ta'lim-tarbiyaviy an'alaridan saralangan hamda, o'z davri nazariyotchilarining ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalarni bog'lash, ularni tanqidiy tahlil qilish orqali umumlashtirish va chuqur ilmiy filtdan o'tkazish asosida tadbir qilish mumkin. Nosiriddin Tusiy ta'lim-tarbiya masalalarida o'tmish tajribasini va o'z davrini to'g'ri anglagani uchun kelajak avlodlar tarbiyasiga oqilona yo'l-yo'riq bergan. Nosiriddin Tusiy ana shu yo'ldan borar ekan, milliy-axloqiy qadriyatlar, qudratli notiqlarning fikr-mulohazalari asosida xalqimiz va butun dunyo xalqlariga xos bo'lgan axloqiy tarbiya tizimini yaratdi.

Nosiriddin Tusiy eng avvalo axloq me'yorlarini aniqlashga harakat qildi. Bu axloqiy me'yorlar bolalarning xulq-atvorini, muloqotini, ularning odamlar, tabiat, jamiyat bilan bo'lgan barcha munosabatlarini tartibga solishga xizmat qiladi. Tusiy fikricha, insonning ma'naviy ehtiyojlari, ma'naviy kuchlari aql, ongi va irodasi orqali ta'minlanadi va boshqariladi. Inson baxti va baxtsizligining kaliti, komillik va nomukammallik uning ongi va irodasiga beriladi.

Inson to'g'ri, izchil, maqsadli ish tusa, ilm-fan, madaniyat, bilim va hikmatni asta-sekin egallasa, uning tug'ma iste'dodi uni boshqa darajaga olib chiqadi. U uni bir darajaga, bir darajadan ikkinchi darajaga ko'taradi va uni to'g'ridan-to'g'ri kerakli maqsadga, eng yuqori darajaga olib boradi. Ammo o'zi uchun yaratilgan tug'ma darajada qolsa, jilovni ruhiga bersa, ruhi uni hayvon darajasiga tushiradi va qisqa vaqt ichida tepadan pastgacha dumalagan toshdek, sharmandalikning eng chuqur joyiga qo'yiladi.

Axloqiy tarbiya - tarbiyachi rahbarligida voyaga yetayotgan avlodda jamiyat tomonidan belgilab berilgan axloqiy me'yor va xulq-atvor qoidalarini shakllantirish orqali jamiyat uchun yaralangan, o'z harakatlari va munosabatlarini ongli tezlikda boshqaradigan shaxslarni shakllantirish jarayonidir. Uning maqsadi jamiyatning axloqiy va ijtimoiy talablariga javob beradigan odamlar va fuqarolarni ta'minlashdir. Axloqiy tarbiya to'g'ri axloqiy tushunchalarni yaratish, bu tushunchalarga mos keladigan odat va munosabatlarni shakllantirish vazifalarini bajaradi.

Kuzatishlar va tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, axloqiy tarbiya axloqiy bilimlar, ma'lumotlar va shu bilimlarga taalluqli axloqiy ongni shakllantirishdan boshlanganda yanada samarali natijalar beradi. Ongli tezlikda tushunilgan axloqiy me'yorlar va

qoidalar odamlarni har doim va hamma joyda ongli tezlikda harakat qilishga majbur qiladi. Ongli ravishda idrok etilgan axloq inson xatti-harakatlarining tartibga soluvchisiga aylanadi. Shakllangan to'g'ri axloqiy yo'nalishlar insonga o'zini ham, boshqalarning xatti-harakatlarini ham ob'ektiv baholash imkoniyatini beradi. To'g'ri axloqiy munosabatlar odamlarga turli vaziyatlarda va vaziyatlarda axloqiy me'yorlarga muvofiq ongli ravishda tanlash imkonini beradi.

Axloqiy idealning muhim tarkibiy qismi axloq ongning maxsus shakli sifatida namoyon bo'ladi. Ideallar har bir inson intiladigan axloqiy fazilatlarga ega inson siymolaridir. Axloqiy tushunchalarni singdirish tarbiyaning birinchi bosqichidan boshlanadi va turli faoliyat sohalarida davom ettiriladi.

Shunday qilib, tizimli o'quv-tarbiya muassasalarida jamiyatdagi umumiy axloqiy me'yorlar, ularga rioya qilish zaruriyati singdiriladi va tushuntiriladi. Axloqiy fazilatlar va shu faoliyat uchun zarur bo'lgan harakatlar haqida tushunchalar faoliyatning turli sohalarida yaratiladi. Masalan, ishlab chiqarish etikasi, o'qituvchilarga (ham o'rta va oliy maktab o'qituvchilariga) qo'yiladigan axloqiy talablar, diplomatik etika, ishbilarmonlik etikasi, madaniy faoliyat etikasi va boshqalar. Bular tegishli ta'lim va faoliyat muassasalarida yordamchi ta'lim faoliyati orqali amalga oshiriladi. Masalan, ishlab chiqarish axloqi sanoat korxonalaridagi madaniyat muassasalarida o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlar (axloqiy suhbat, bahs-munozara, adabiy-badiiy kechalar va boshqalar) orqali yetkaziladi [5].

Axloqiy tarbiya mazmuniga umuminsoniy qadriyatlardan tashqari jamiyatda mavjud bo'lgan birga yashash qoidalari, yangi ijtimoiy-maishiy munosabatlar kiradi.

Axloq ijtimoiy ongning bir ko'rinishi bo'lganligi uchun uning mazmuni jamiyat bilan birga o'zgarib turadi, har bir jamiyat o'zining iqtisodiy va ijtimoiy talablariga ko'ra axloqiy me'yor va qoidalarni belgilaydi. Bu qoidalar jamiyatning barcha a'zolari uchun, hamma uchun majburiydir maqbul deb hisoblanadi. Ushbu me'yor va qoidalarga zid bo'lgan xatti-harakatlar jamiyat uchun nomaqbul deb hisoblanadi va jamiyat yoki jamiyatning boshqa a'zolari tomonidan qabul qilinmaydi.

Xulosa. Axloqiy tarbiya mazmuni vatanparvarlik, do'stlik va hamrohlik, o'zaro yordam, baynalmillilik, faoliyatga ongli munosabat, intizom, mas'uliyat, halollik, rostgo'ylik, soddalik, kamtarlik, odamlarga insonparvarlik munosabati, atrof-muhitga - tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish va boshqalarni o'z ichiga oladi. Vatanparvarlik – o'z vataniga, yurtiga, zaminiga muhabbat, uning dushmanlariga murosasizlik bilan ifodalanadigan axloqiy fazilatdir. Bu yetakchi axloqiy sifat bo'lib, boshqa axloqiy sifatlarga asos bo'ladi. Demak, har bir ijobiy axloqiy sifatning asosi o'z millatiga, Vataniga, el-yurtiga, kichik qishlog'iga muhabbatdir. Barcha ijobiy fazilatlar insonga, uning vataniga ijobiy munosabatda bo'ladi. Vatanparvarlik tarixiy tushunchadir. Kishilarning vatanparvarligining asosini o'zi yashayotgan va mehnat qilayotgan yurtga, uni himoya qiluvchi va himoya qiladigan, moddiy ahvolini yaxshilashga, madaniy saviyasini yuksaltirishga harakat qilayotgan davlat va jamiyat tuzilmasiga muhabbat va ijobiy munosabat tashkil etadi.

ADABIYOTLAR

1. Платон. Диалоги ; Апология Сократа : [к сборнику в целом: сборник : 16+] / Платон ; перевод с древнегреческого С. Шейнман-Топштейн [и др.]. - Москва : АСТ, сор. 2021. - 348 с.
2. Шоихтиеров Х. Социальная философия Насириддина Тузи : диссертация ... доктора философских наук . - Душанбе, 2009. - 325 с.
3. Аристотель. Никомахова этика : [16+] / Аристотель ; перевод с древнегреческого, примечания Нины Брагинской. - Санкт-Петербург : Азбука : Азбука-Аттикус, 2022 . - 443 с.
4. Коменский, Ян Амос (1592-1670.). Лабиринт света и рай сердца / Ян Амос Коменский. - Москва : МИК, 2000. - 311, [8] с.
5. Монастырева Т.А. Народная педагогика как эмоциональный стимул воспитания моральных качеств младших школьников [Текст] : монография / Т. А. Монастырева ; М-во образования и науки Российской Федерации, Федеральное гос. автономное образовательное учреждение высш. проф. образования "Северный (Арктический) федеральный ун-т им. М. В. Ломоносова". - Архангельск : ИПЦ САФУ, 2013. - 149 с.